

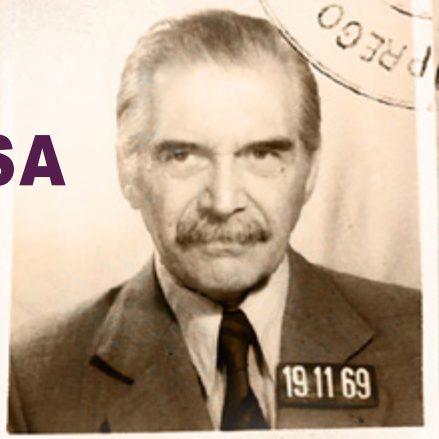
Betina Anton

MENGELLEN VUODET

ETELÄ-
AMERIKASSA

Minerva

Polegar direito

Mengelen vuodet Etelä-Amerikassa

Betina Anton

**MENGELEN
VUODET
ETELÄ-
AMERIKASSA**

Portugalista suomentanut
Jyrki Lappi-Seppälä

minerva
MINERVA KUSTANNUS
HELSINKI

Portugalinkielinen alkuteos:

Baviera tropical – A história de Josef Mengele, o médico nazista mais procurado do mundo, que viveu quase vinte anos no Brasil sem nunca ser pego

Copyright © Betina Anton, 2023

Todos os direitos desta edição reservados à Todavia.

Published by special arrangement with Villas-Boas & Moss Literary Agency & Consultancy and its duly appointed Co-Agent 2 Seas Literary Agency.

Suomenkielinen laitos:

© Minerva Kustannus, 2024.

Minerva Kustannus on osa Werner Söderström Osakeyhtiötä.
www.minervakustannus.fi

Suomennos: Jyrki Lappi-Seppälä

Kansi: Emilia Mensalo/ Taittopalvelu Yliveto Oy

Kannen kuvat: Betina Anton

Taitto: Taittopalvelu Yliveto Oy

ISBN 978-952-410-131-8

Painettu EU:ssa

Pablolle ja Helenalle

Sisällys

Esipuhe

- Millainen oli oma kosketukseni Mengelen vaiheisiin ja millaisia uhkauksia sain tutkiessani ”vaarallista tapausta”?9
1. Kuolema hiekkarannalla, eli
kuinka vainaja haudataan väärällä nimellä24
 2. Mengelen kaksosten järjestämä kokous, eli
kuinka kohdistetaan maailman huomio rikollisen
kiinni saamiseen35
 3. Oikeutta hakemassa, eli
tuomio jota ei koskaan pantu täytäntöön42
 4. Salaisuuden säilyttäminen yli kuoleman, eli
antaisitko ilmi oman isäsi?55
 5. Nouseva tiedemies natsi-Saksassa, eli
miten Mengele päätyi Auschwitziin66
 6. Mengele Auschwitzissa, eli
”kiltti setä”82
 7. Vuosi Auschwitzissa, eli
teurastus keskellä teurastusta97
 8. Romanian leirin sulkeminen, eli
Mengelen saama ylennys 118
 9. Auschwitzin vapauttaminen, eli
pakomatka alkaa 136

10.	Oikeutta vain joillekin, eli pako Euroopasta.....	150
11.	Natseja Buenos Airesissa, eli Mengelen uusi elämä.....	163
12.	Operaatio Eichmann, eli miten natsi ajetaan luolastaan.....	176
13.	Miten Mengele päätyi Brasiliaan, eli uskolliset natsitoverit.....	193
14.	Levottomana Serra Negrassa, eli jatkuva vainoharha.....	202
15.	Ystävyys Bossertien kanssa, eli Mengelen lähipiiri.....	217
16.	Yksin Eldoradossa, eli loppuelämä syrjässä kaikesta.....	237
17.	Suurin natsijahti toisen maailmansodan jälkeen, eli Mengelen kuoleman paljastuminen.....	262
18.	Mengelen ruumiin kaivaminen haudasta, eli maailma epäröi: onko se todella hän?.....	274
Epilogi		
	Piste perään eli epätodennäköinen sopimus.....	303
Kiitokset		312
Lähteet ja kirjallisuusviitteet		316
Loppuviitteet		330
Kuvien oikeudet		356
Henkilöhakemisto		360

Esipuhe

Millainen oli oma kosketukseni Mengelen vaiheisiin ja millaisia uhkauksia sain tutkiessani "vaarallista tapausta"?

Varhaisimpiin lapsuudenmuistoihini kuuluu koulumme naisopettaja. Hän ei ollut mikä tahansa opettaja, vaikka saattoi sellaiselta vaikuttaa. Tante Liselotte oli solakka, piirteiltään korostuneen eurooppalainen, ja hänellä oli kesto-kiharat, kuten naisilla yleensäkin 1980-luvulla. Kukaan lapsista ei kutsunut häntä tätiä tarkoittavalla portugalilaisella sanalla *tia*, vaan kaikki sanoivat aina saksaksi *Tante*. Se kuului tapoihin keskellä Santo Amaroa sijaitsevalla saksalaisella saarekkeella São Paulossa. Hän puhui minulle saksan sekaista portugalia, jollaista olin tottunut kuuntelemaan kotonakin.

Kylmimpinä aamuina äiti puki muiden vaatteideni alle pyjamahousut ennen kuin lähetti minut kouluun. Mutta Tante Liselotte kuori päältäni liiat kerrokset, kun aurinko oli jo nousemassa ja leikkiessä tuli kuuma. Muistan kuinka piilouduin opettajan kateederin alle, kun en halunnut osallistua johonkin toimintaan muiden lasten kanssa. Meidän

luokassamme oli avarat ikkunat, joista näkyi puutarha. Muistan myös, miten juoksimme villisti nurmikolla ja kuinka hauskaa minusta oli puristaa punaisia kukkasia, joiden sisällä sanoimme olevan hunajaa. Vaaleanpunaisina kukkivat atsaleapensaat ja matala puuportti erottivat meidät koulun toisesta osasta; se oli ”isojen” oppilaiden aluetta. Tässä pienoismaailmassa tunsin oloni turvalliseksi.

Mutta eräänä päivänä kaikki äkisti muuttui. Joku ilmoitti, että Tante Liselotte ei tulisi enää koululle. Mitään jäähyväisiä ei järjestetty. Kaikki vain päättyi kesken lukukauden. Hänen tilalleen tuli pian toinen naisopettaja, jonka nimeä en enää muista. Olin tuolloin kuusivuotias, ja minusta tuntui oudolta menettää opettajani noin vain. Miksi hän ei enää palaisi kouluamme? Mitä oli tapahtunut? Asiasta kuiskuttelevat aikuiset vaikuttivat huolestuneilta. En tiennyt tarkkaan, mistä oli kyse, mutta lapsen silmin kaikessa tuossa oli jotakin kummallista.

Tante Liselotte, jonka hoitoon vanhempamme olivat jättäneet meidät joka aamu, oli suojellut sen ajan etsityintä natsirikollista Josef Mengeleä. Opettajani oli vuosikymmenen ajan majoittanut karkuria kotonaan Brooklinin kaupunginosassa, melko lähellä kouluamme, joka sijaitsi São Paulon eteläosassa Santo Amarossa. Viikonloppuisin hän matkusti Mengelen ja tämän perheen kanssa Itapecerica da Serraan ja loma-aikoina Bertiogan uimarannalle. Erään kesäkuisen juhlan yhteydessä hän jopa toi Mengelen koulun portille ilman, että kukaan kiinnitti sen suurempaa huomiota vanhaan saksalaiseen. Mengelellä oli yllään hieno eurooppalais-tyylinen päällystakki ja päässään huopahattu. Liselotte esiteli koulun rehtorille miehen perheystävänään. (Sellainen ei herättänyt kummastusta saksalaisyhteisön ylläpitämässä

koulussa. Melkein kaikilla oli joku sukulainen Saksassa, Itä-vallassa tai Sveitsissä.)

Vuonna 1979 Liselotte myös hoiti Mengelen hautauksen Embun kirkkomaahan, väärällä nimellä tietenkin, jotta kukaan ei saisi selville Mengelen oikeaa henkilöllisyyttä edes tämän kuoleman jälkeen. Tällä ovelalla tempulla hän harhautti viranomaiset, natsien metsästäjät ja oikeutta hakevat natsien uhrin.

Yli kuuden vuoden ajan Liselotte eli siinä uskossa, että Mengele oli jo unohdettu, kirjaimellisesti haudattu. Hän noudatti jokapäiväisiä rutiinejaan ja opetti saksalaisen koulun alaluokkia. Mutta kesäkuussa 1985 salaisuus yllättäen paljastui, ja hänen elämänsä kääntyi hetkessä päälaelleen. Opettajatar ei pelkästään joutunut poistumaan äkisti koulusta, vaan häntä alettiin halveksia siirtokunnassa, hän sai nimettömiä uhkaussoittoja ja joutui moneen kertaan selvittämään tekemisiään liittovaltion poliisille. Lopulta häntä epäiltiin kolmesta rikoksesta: oikeutta pakoilevan henkilön piilottelusta, perättömän lausuman antamisesta virallisessa asiakirjassa ja väärin henkilöpaperien käyttämisestä. Hän oli suuressa vaarassa joutua oikeuden eteen. Niistä 34 vuodesta, jotka Mengele piileskeli toisen maailmansodan jälkeen, ainakin kahdeksantoista vuotta hän vietti Brasiliassa ja viimeiset kymmenen vuotta Liselotten ja hänen miehensä suojeluksessa.

Koko tänä aikana Liselotte ei koskaan harkinnut vakavasti Mengelen luovuttamista poliisille. Jos hän tunnustaisi kaiken liittovaltion poliisille, hän joutuisi myös itse oikeuden eteen. Siksi hän valitsi uhrin roolin ja sanoi pelänneensä kertoa viranomaisille Mengelen oleskelusta Brasiliassa, koska väitti saaneensa uhkauksia. Natsilääkäriin luottoystävät

olivat käskeneet Liselotten pitää suunsa kiinni, muutoin hänen lapsilleen voisi tapahtua jotain ikävää. Väite saattoi jopa pitää paikkansa, mutta ei ollut koko totuus. Liselotte ei uskonut tehneensä mitään väärää, kun otti suojiinsa kaikkialla etsityn natsirikollisen. Hän oli omien sanojensa mukaan halunnut vain ”hyvästä sydäimestä” auttaa ”pulaan joutunutta henkilöä”, ystävää.

Todellisuudessa Mengele ei suinkaan ollut pelkkä ystävä, vaan Saksan oikeuslaitosta pakoileva lainsuojaton, joka oli Frankfurtin tuomioistuimen antaman vangitsemismääräyksen mukaan syylistynyt lukemattomiin murhiin. On totta, että Mengele ilmestyi Liselotten elämään käyttäen väärää nimeä, joten opettajatar ei aluksi tiennyt, kenestä oikeastaan oli kyse. Kun Mengelen oikea henkilöllisyys lopulta paljastui, oli liian myöhäistä: he olivat ystäväystyneet, ja koko perhe oli tottunut miehen läsnäoloon. Hänen rikollisen taustansa paljastuminen, jonka olisi luullut olleen järjestyttävä uutinen, ei todellisuudessa järkyttänyt heidän suhdettaan. Päänvastoin. Liselotte pysyi loppuun asti uskollisena ystäväilleen.

Liselotten aviomies Wolfram kertoi poliisille Mengelen tietävän, että häntä etsittiin kaikkialta maailmasta epäiltynä rikoksista, joita hän oli tehnyt toimiessaan melkein vuoden ja kahdeksan kuukauden ajan, toukokuusta 1943 tammikuuhun 1945, Auschwitzin keskitysleirin lääkäriinä. Toisin kuin monet kuvittelevat, hän ei ollut suunnattoman tuhoamiskeskuksen ylilääkäri. Sitä virkaa hoiti tohtori Eduard Wirths, joka oli vastuussa natsien suurimman keskitysleirin lääketieteellisistä toiminnoista. Koska laitos oli niin valtava, se oli jaettu kolmeen alaleiriin. Ne olivat Auschwitz I (kanta-leiri, *Stammlager*), Auschwitz II (Birkenau) ja Auschwitz III (Monowitz). Tohtori Mengele aloitti uransa romanien

leiristä vastaavana lääkärinä. Kun kaikki leirin mustalaiset oli tuhottu, eli kun kolme tuhatta miestä, naista ja lasta oli lähetetty kaasukammioihin, hänet ylennettiin Birkenaun yllilääkäriksi.

Yksi Mengelen tärkeimpiä tehtäviä keskitysleirin lääkärinä oli valikoida vankien joukosta ne, joiden oli määrä kuolla kaasukammioissa, ja toisaalta ne, jotka kykenisivät vielä tekemään työtä. Tämä valikointi oli täysin vastoin ammatin perusetiikkaa, jonka mukaan lääkärin tulee pelastaa ihmisen henkiä eikä tuhota niitä. Wirthsin sihteerinä toiminut itävaltalainen vanki Hermann Langbein on huomauttanut, että tämä lääkärin etiikan täyskäännös aiheutti omantunnon vaivoja joissakin lääkäreissä, etenkin sellaisissa, jotka eivät täysin sisäistäneet natsismin arvoja eivätkä olleet erityisen innoissaan natsiaatteesta. Mutta Josef Mengele ei todellakaan kuulunut sellaisiin lääkäreihin. Hän saattoi ilmestyä työpaikalleen vapaa-aikanakin eikä tuntenut tunnontuskia lähettäessään puolustuskyvyttömiä ihmisiä kaasukammioihin. Hänen tärkein tavoitteensa oli löytää tulokkaiden joukosta kaksosia, lyhytkasvuisia ja muita poikkeavia yksilöitä, joita hän voisi käyttää koekaniineina tutkimuksissaan. Ehkä Mengelen jatkuva rooli vankien jaottelussa toi hänelle nimityksen ”Kuoleman enkeli”. Kun hän ilmestyi vankiparakeihin, kaikki alkoivat vavista kauhusta. Mengelen läsnäolo tarkoitti, että joku valittaisiin lähetettäväksi kuolemaan.

Enemmän kuin lääkärin rooli vankien valikoinnissa tai hänen vaikuttava lisänimensä, Mengelestä tekivät maailmankuulun hänen pöyristyttävät ihmiskokeensa. Tämä tapahtui vasta 1960-luvulla sen jälkeen, kun kaksi lääkärin uhria oli antanut todistajanlausunnon oikeuden edessä, toinen Adolf Eichmannia vastaan järjestetyssä Jerusalemin

oikeudenkäynnissä ja toinen kuuluisassa Frankfurтин Auschwitz-oikeudenkäynnissä. Kun Mengelen kokeet tulivat yleiseen tietoon, hän synnytti mielikuvan epätieteellistä puoskarista, joka oli valmis mihin vain nostaakseen ylimäksi ”arjalaisen rodun”, jonka oli määrä hallita maailmaa.

Hirviömäistä kuvaa ruokki erityisesti amerikkalainen viihdeteollisuus. Mengele esiintyi romaanihenkilönä Ira Levinin vuonna 1976 ilmestyneessä kirjassa *Mengelen pojat* (*The Boys from Brazil*). Kaksi vuotta myöhemmin kirjan perusteella tehtiin elokuva, joka sai kolme Oscar-ehdokkuutta ja jota tähdittivät Mengelen osassa Gregory Peck ja natsien metsästäjänä Laurence Olivier. Myöhemmin vuonna 1986 amerikkalainen *trash metal* -bändi Slayer otti ”Kuoleman enkelin” kappaleensa aiheeksi. Auschwitzin vapauttamisen jälkeen Mengele muuttui vähitellen pyövelistä populaarikulttuurin synkeäksi hahmoksi.

Josef Mengelestä luodun fiktiohahmon ja yleisen uskomuksen vastaisesti hän ei ollut yksin toimiva hirviömainen puoskari. Todellisuudessa hänen toimintaansa tuki Kolmannessa valtakunnassa suurta arvostusta nauttiva huippututkimusyksikkö, berliiniläinen Kaiser Wilhelm-instituutti. Sinne Mengele lähetti Auschwitzin vangeista – myös lapsista – otettuja verinäytteitä ja elimiä. Nuoren lääkärin unelma oli pystyttää eräänlainen tutkimusimperiumi ja rakentaa sodan päätyttyä itselleen loistava ura. Koska Mengele oli myös päättänyt saavuttaa tavoitteensa, hän hyödynsi keskitysleiriolojen tarjoamaa vapautta toteuttaa äärimmäisiä julmuuksia tieteellisen uteliaisuutensa nimissä ja natsien rasistisen ja juutalaisvastaisen ideologian suojassa. Hänen taka-ajatuksensa oli, että kaikki vangit kuitenkin ennemmin tai myöhemmin kuolisivat. Auschwitz oli Mengelelle

valtava ihmismateriaalin varasto, josta hän saattoi ammentaa henkilökohtaisiin tutkimuksiinsa.

Luettelo aiheista, joita hän halusi tutkia, oli laaja: kasvuhäiriöt (kuten lyhytkasvuisuus), sterilointimenetelmät, luuytimen siirrot, lavantauti, malaria, noma (erityisesti aliravituisissa lapsissa esiintyvä kuduskuolio), kehon epämuodostumat (kuten kyttyräselkä ja synnynnäinen kampurajalka), heterokromia (silmien erivärisyys) ja tietenkin kaksostutkimus, joka oli ollut 1920-luvulta lähtien suuren kiinnostuksen kohteena. On käsittämätöntä, että yksi tiedemies saattoi perehtyä niin moneen eri aiheeseen. Kuten saksalainen historioitsija Carola Sachse on kirjoittanut, kyseessä oli äärimmäisen ylpeän henkilön pystyyn panemat järjettömät tiedeorgiat. Ja aivan kuin näin monissa tutkimussuunnissa ei olisi ollut tarpeeksi, hän vielä keräili juutalaisien luurankoja, sikiöitä ja kuolleena syntyneitä lapsia.

Tarinat Mengelen julmista ja kammottavista kokeista ovat aina kauhistuttaneet minua, etenkin koska tiesin, että oikeutta pakoillessaan hän sai turvapaikan lapsuuden opettajani luota. Vuosikausia ehdin hämmästellä, mitä kaikkea hän oli tehnyt ja, ennen kaikkea, minkä tähden. Mikä oli kaiken sen kauheuden takana? Muistan nähneeni sunnuntaisin pitkiä tv-dokumentteja ihmiskokeista. Ne olivat aina yhtä järkyttäviä. Järkyttävää oli myös se, että sellainen mies oli asunut ja liikkunut rankaisematta niin lähellä omaa asuinpaikkaani ja että opettajani oli elänyt niin läheisissä tekemisissä hänen kanssaan. Pohdiskelin aina, miksi Tante Liselotte oli suojellut Mengeleä ja mitä kaikkea asiaan mahtoi liittyä.

Mengelestä on julkaistu Euroopassa ja Yhdysvalloissa montaa kirjaa, mutta ei ensimmäistäkään perusteellista

teosta karkulaisen viipymisestä Brasiliassa, jossa hän sentään piileskeli kaikkein pisimpään. Kun olin työskennellyt yli kaksikymmentä vuotta toimittajana, päätin ryhtyä penkomaan tätä tapausta. Ensin perehdyin Mengelen elämään ulkomaisten kirjojen avulla, sitten ryhdyin etsimään asiakirjoja ja henkilöitä, jotka olivat olleet hänelle läheisiä. Erityisen tärkeä henkilö oli tietenkin Tante Liselotte. Hän osaisi kertoa paremmin kuin kukaan muu, mitä kaikkea oli tapahtunut vuosina, jolloin Mengele piileksi Brasiliassa. Mutta mistä saisin hänet käsiini, kun esikouluajoistani oli kulunut jo kolmekymmentä vuotta? Internetissä hänen nimensä vilahti usein kohdissa, joissa kerrottiin, kuinka Mengelen luuranko löytyi 1985 Embun hautausmaalta ja kuinka tapaus herätti kansainvälisen skandaalin, joka sai ulkomaisessa mediassa jopa enemmän palstatilaa kuin presidentti Tancredo Nevesin kuolema pari kuukautta aikaisemmin. Niiden harvojen mainintojen jälkeen Liselottesta ei enää näkynyt mitään tietoja. Hän oli kadonnut jäljetömiin.

Silloin päätin kääntyä entisten koulumme työntekijöiden puoleen, jotka olivat tunteneet hänet. Muuan entinen opettajatar – muutoin hyvin avulias ja ystävällinen – ei edes vastannut viestiini... todennäköisesti siksi, että arvasi mistä oli kyse. Vaikka kuinka yritin, en löytänyt Tante Liselottesta mitään tietoa, en edes sitä, oliko hän elossa. Onnistuin tavoittamaan saksalaisen koulun silloisen rehtorin ja keskustelemaan hänen kanssaan kahden. Hän sanoi: ”Minun tietääkseni hän on elossa, kyllä vain. Olen nähnyt Liselotten muutaman kerran São Paulon kaupunginvaltuustossa joidenkin saksankielisten maahanmuuttajien muistotilaisuuksissa.” ”Liselotte on siis elossa”, ajattelin huojentuneena,

mutta samalla hieman huolissani. Ainoa keino päästä puhumaan Liselotten kanssa olisi mennä hänen luokseen.

Paikka, jossa opettaja oli asunut Mengelen tapauksen aikoihin, oli helppo löytää lukuisista sanoma- ja aikakauslehdistä, virallisista asiakirjoista ja jopa ulkomaisista kirjoista. Täytyi vain ottaa selville, vieläkö hän asui samassa osoitteessa. Päätin käydä katsomassa. Tulin talon eteen eräänä sunnuntaina hieman ennen yhtätoista. Portin edessä kadulla oli auto, ja pohjakerroksen ikkunasta näkyi, kuinka joku istui lukemassa sanomalehteä. Soitin ovikelloa. Sohvalla istuva henkilö ei liikahtanutkaan. Olin juuri oikeissa soittaa uudelleen, kun toisen kerroksen ikkunaan ilmestyi rouvashenkilö. Herranen aika, sehän on Liselotte!

Aivan kuin olisin nähnyt romaanihenkilön ilmielävänä edessäni. Kerroin olevani toimittaja ja hänen entinen oppilaansa. Liselotte kysyi, mitä minä haluan. Sanoin kertovani sen, jos hän tulisi alas portin luo, jonka edessä seisoin. Hän oli ensin vastahakoinen, mutta suostui lopulta. Varmaankin se, että kutsuin häntä nimellä Tante Liselotte, herätti hänen kiinnostuksensa – ehkä hieman imartelikin. Tultuaan alas hän ojensi kätensä ja hymyili. Hieman koukistuneet sormet kertoivat hänen korkeasta iästään. Jäimme seisomaan siihen vastakkain, välissämme oli matala portti suunnilleen vyötärön korkeudella. Selitin, että aion kirjoittaa kirjan Mengelestä. Hän sanoi, ettei halunnut puhua siitä aiheesta edes omien lastensa kanssa. ”Minulle on jo tarjottu paljon rahaa haastattelusta, mutta en ole suostunut”, hän ilmoitti painokkaasti. ”Miksi?” minä kysyin. ”Koska siitä ei olisi mitään hyötyä. Toiset väittävät asioiden olleen jollain lailla, toiset väittävät, etteivät ne olleet niin”, hän vastasi. Jatkoimme juttelua tyhjänpäiväisistä aiheista.

Äkkiä hän kuitenkin teki hieman sekavan tunnustuksen: ”Monet kuvittelevat, että iän myötä kaikki unohtuu. Mutta ei se ole niin. Muistan kaiken hyvin tarkkaan.” Hän lopetti lauseen selittämättä, mitä oli oikeastaan tarkoittanut, naurahti ja jatkoi mutkikkaalla ja aika ajoin sietämättömän murteellisella portugalilaisella kielellään: ”Katsokaas, oikeastaan on sovittu siitä, että jos minä pysyn *hissuksin*, juutalaiset jättävät minut rauhaan. Niinpä olen pysynyt *hissuksin*. Minullahan on perhe, siksi minä *ei puhu* siitä asiasta”, hän sanoi. ”Ketkä juutalaiset teille sellaista ovat sanoneet?”, minä kysyin. Hiljaisuus. ”Se oli Menachem Rossack. Hän oli *Nazijäger* (natsien metsästäjä)”. São Paulossa tosiaankin asui Menachem Russack -niminen henkilö siihen aikaan kun Mengelen jäänteet kaivettiin haudasta. Hän johti israelilaista erityisyksikköä, jonka tehtävänä oli jahdata sotarikoksista epäiltyjä natsseja.

Hetken kuluttua Liselotte mainitsi toisenkin, käsittämättömältä kuulostavan nimen. ”Se mies oli joku konsuli.” Mistä ihmeen konsulista hän puhuu? minä ajattelin. ”Uhkasivatko nämä ihmiset teitä?” kysyin. ”Eivät he toki sellaista tee, kuinka voitte kuvitella sellaista?” Tante Liselotte vastasi ylvääseen ja ivalliseen sävyyn. Kysyin, oliko hän koskaan katunut sitä, että oli auttanut ”ystävänsä”, ja varoin mainitsemasta suoraan Mengelen nimeä, koska se näytti olevan Liselottelle eräänlainen tabu. ”Se on toinen juttu, sillä minulla on kaksi lasta”, hän vastasi. ”Mitä tekemistä katumisella on teidän lastenne kanssa?” yritin saada selville. ”Tunnettekoko te Talmudin sisältämät *Gesetze*?” hän uteli sekoittaen portugalinkieliseen puheeseen taas saksalaisia sanoja. ”Talmudin lakien mukaan teot kostetaan aina seitsemänten polveen. En minä oikeasti pelkää, mutta en voi myöskään puhua siitä”, hän täydensi sanomaansa. Liselotte ei selittänyt mitä hän tarkoitti.

Talmud on Vanhaa testamenttia täydentävän suullisen lain kokoelma ja selitysteos. Se on juutalaisen oikeudentulkinnan tärkein lähde-teos, ja *Talmudissa* on maininta kostosta seitsemänteen polveen. Se juontuu *Vanhan testamentin* alussa olevasta Ensimmäisestä Mooseksen kirjasta: Kainille langetettu rangaistus kostettaisiin seitsenkertaisesti sille, joka surmaisi Kainin, ja tämän tekee hänen jälkeläisensä Lemek. Uskoiko Liselotte todella, että hänen tekonsa kostettaisiin jälkipolville?

Keskustelumme muuttui aina vain salaperäisemmäksi. Lapsuusvuosieni opettajatar alkoi pelottaa minua. Katu oli autio. Sohvalla istunut henkilö oli edelleen talossa. Kuka hän mahtoi olla? Vaikka Liselotte oli sanonut, ettei halunnut puhua Mengelen tapauksesta, hänen suunsa kävi kuitenkin kaiken aikaa. Hän selitti monenlaisia asioita ja vahvasti puhettaan joko nyökytellen tai pudistaen päätään. Tai sitten hänen huulilleen nousi hymy – pahaenteinen hymy. Keskustelu kuitenkin eteni, vaikka takkuillen. Äkkiä hän kysyi: ”Tahdotteko, että kerron teille jotakin?” ”Tahdon”, minä vastasin ja pelkäsin samalla mitä siitä seuraisi. ”Ihan näin ystävättärien kesken, jättäkää tämän jutun penkominen.” Minulta lennähtivät silmät selälleen. Miksi hän puhui tuollaista? Oliko se uhkaus? Sitten tajusin, että juuri siitä oli kyse. ”Niin on parasta itsellennekin”, Liselotte jatkoi. ”On vielä paljon sellaista, mitä kukaan ei tiedä... mutta minä tiedän”, hän sanoi ja naurahti. ”No, niistä asioista teidän pitäisi kertoa minulle”, intin edelleen. ”Ei”, hän sanoi vakavalla äänellä. ”En kerro mitään, sillä sopimus, jonka tein niiden kanssa... on hyvin vakava. Ajatelkaapa, että joku sanoo teille: ’Muis-takaa, että teillä on lapsia’...” Liselotte antoi ymmärtää, että hän tarkoitti aiemmin mainitsemiaan miehiä.

Välillemme laskeutui syvä hiljaisuus. Ja pelkoni vain kasvoi. Mihin nainen tähtäsi tuolla kaikella? Uhkasiko hän minua? ”Parempi pysyä vain *hissuksin* siitä asiasta. Siinä liikkuu runsaasti rahaa. Todella paljon rahaa”, hän sanoi taas arvoitukselliseen sävyyn. Olin aivan ällistynyt ja sanaton. Vaikka keskustelu oli muuttunut painostavaksi, me jatkoimme sitä. Liselotte kysyi, oliko minulla aviomies, lapsia. Yritin käyttäytyä kuin ne olisivat olleet vain vanhan tuttavan esittämiä luontevia kysymyksiä, mutta minusta tuntui heti siltä kuin elämäni olisi urkittu. Minua jännitti yhä enemmän ja enemmän. Liselotte esitti verhottuja tai avoimia uhkauksia toinen toisensa jälkeen. ”Vaikka te kuinka vakuuttaisitte itsellenne, että tämä tapaus *ei* ole kovinkaan vaarallinen, niin se *on*, uskokaa pois, hyvin vaarallinen”, hän vakuutti. Minä esitin typerää ja kysyin: ”Kenen te uskotte aiheuttavan minulle vaaraa?” Seurasi taas hiljaisuus. ”Enempää en sano”, hän lopulta tokaisi. Olin ällistynyt, mutta yritin teeskennellä normaalia. Liennyttääkseni keskustelun saamaa sävyä tein vielä viimeisen, kepeän ja arkipäiväisen kysymyksen: ”Onko teillä ollut kouluamme ikävä?” Hän vastasi: ”Ei nyt sentään ikävä. Olen ollut elämäni tyytyväinen. Monet vihaavat minua, mutta... minkä minä sille mahdan? Olen varma siitä, että en ole tehnyt mitään *väärää*, piste.” Minä toivotin hänelle hyvää sunnuntaipäivän jatkoa ja lupasin ilmoittaa ennen kuin julkaisen kirjani. Poistuin paikalta, käännyin kadunkulmasta rouvan katseen ulottumattomiin ja kiihdytin askeleitani.

Sillä hetkellä päätin, etten enää koskaan puhuisi tästä asiasta. Olin perin juurin peloissani. Palasin kotiin ja kerroin saamistani uhkauksista siskoilleni. He nauroivat minulle, että pelkäsin yhdeksänkymmentävuotiasta eukkoa. Yritin

Miten on mahdollista, että Josef Mengele ei jäänyt koskaan kiinni?

Toisen maailmansodan jälkeen rinki natsirikollisten ympärillä alkoi kiristyä. Kun yksi toisensa perään jäi kiinni, Josef Mengele päätti paeta Etelä-Amerikkaan. Hän onnistui välttelemään oikeutta, Israelin salaista palvelua ja natsien metsästäjiä 34 vuotta, aina kuolemaansa asti. Miten Mengele onnistui siinä?

Kun Betina Anton oli kuusivuotias, hänen opettajanaan Brasiliassa oli salaperäinen Liselotte-täti. Eräänä päivä opettaja kuitenkin vain katosi. Se jäi vaivaamaan Betinaa.

Kun vuonna 1985 selvisi, että Mengele oli kuollut jo 1979, samalla selvisi Liselotten osuus koko kuviossa. Opettajatar oli pyörittänyt Brasiliassa 20 vuotta verkostoa, jonka tehtävänä oli suojella natsirikollisia – ja Josef Mengeleä.

Anton keräsi viisi vuotta ainutlaatuista ja ennen julkaisemattomia aineistoa Mengelestä. Miehestä piirityi aivan uudenlainen kuva. Varakkaan perheensä ja verkostonsa avulla hän pystyi elämään varsin mukavasti ja pitämään yhteyttä Saksassa asuvaan perheensä ja poikaansa Rolfin.

Betina Anton on brasilialainen journalisti, joka on työskennellyt mm. Latinalaisen Amerikan ja Brasilian suurimmalle tv-kanavalle, Globo-tv:lle. Hän on suorittanut maisterin tutkinnon kansainvälisestä historiasta.

minerva

www.minervakustannus.fi

99.1 | Kansi Emilia Mensalo/Taittopalvelu Yliveto Oy

ISBN 978-952-410-131-8

9 789524 101318